

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 1 Sayı/Num: 1
Aralık/December 2021
ISSN 2792-0194

1924 Yılı Karikatürlerinde Antimodernizm Bağlamında Kullanılan Kadın Tasvirleri

Description of Women Used in the Context of
Antimodernism in the Cartoons of 1924

Sümeýra Zeynep ŞAHİN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
MA student, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Ankara, Turkey
zeynep.sahin09@hotmail.com orcid.org/0000-0002-6316-725X.

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 15 Kasım / November 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 20 Kasım / November 2021

Published / Yayın Tarihi: 29 Aralık / December 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume/ Cilt: 1 Issue /Sayı: 1 Pages / Sayfa: 107-131.

1924 Yılı Karikatürlerinde Antimodernizm Bağlamında Kullanılan Kadın Tasvirleri

Özet

Kadınlar, bir toplumun temel ögesi ve modernliğin birer temsilcileridir. Değişen yeni rejimle birlikte oluşan kadın kimliği de bu dönüşümün bir göstergesi olmuştur. Çalışma, Cumhuriyet ilanından sonra kadının temsilindeki dönüşümlerin çeşitli mizah dergilerinde nasıl tezahür ettiğini konu edinmiştir. 1924 yılında yayınlanmış Akbaba, Gelincik, Zümrüdüanka, Gülyüz ve Kelebek mizah dergileri incelenerek, kadın imajının dönüşümünde yaşanan kırılma noktaları incelenerek bu dönüşüm betimlemelerinin yer aldığı karikatür metinlerinin çözümlenmesinde Van Dijk yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın temasını oluşturan dergilerin hepsinde ortak mesele ve sorunlar ele alınmış; mizahi üslup farklılıkları göz önünde bulundurularak karikatürler yorumlanmıştır. Modernleşmenin kadınlar açısından bir dönüşüm yaşattığı dönemde, bu dönüşümlerin toplum tarafından nasıl yorumlandığını anlamlandırmak çalışmanın amacıdır. Kadın üzerinden toplumun gelişimini eleştirmek ve yergi öğeleri kullanmak yalnızca modernleşmeye karşı bir toplum imajı sergilememektedir. Yenileşmenin mizah çerçevesinden nasıl görüldüğünü ele almakla birlikte cumhuriyet kuruluşu ile yaşanan önemli sosyal ve siyasal dönüşümlerin, mizah basınının kendine özgü diliyle kamuoyuna nasıl yansıtıldığını araştırmaya dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Kadın, Mizah, Dergi, Karikatür.

Description of Women Used in the Context of Antimodernism in the Cartoons of 1924

Abstract

Women are the basic element of a society and representatives of modernity. The identity of women formed with the changing new regime has been an indicator of this transformation. The study focused on the reflection of transformations in women's representation in the humor press during the founding of the Republic. The main humor magazines published in 1924, which are an important step of modernization, were examined and the Van Dijk method was used to analyze the breaking points in the transformation of women's image and these transformation depictions in cartoon texts. Akbaba, Gelincik, Zümrüdüanka, Gülyüz and Kelebek journals, which formed the theme of the study and were one of the leading publications of the period, were examined and common issues and problems were discussed in all of them; cartoons have been resolved considering the differences in humorous style. At a time when modernization is transforming for women, it is the aim of the study to make sense of how these transformations are interpreted by society. Criticizing the development of society through women and using ground elements over women only shows the image of society against modernization. While discussing what renewal looks like from the humorous framework, how the important social and political transformations experienced with the Republic are reflected in the public opinion in the unique language of the humor press is included in the research.

Keywords: Modernization, Women, Humor, Magazine, Cartoon.

Giriş

Kadınlık varoluştan beri hep gündemde olan bir konu olmuştur. Bundan dolayı modernleşmeyle başlayan bir dönemde, siyasi bir rejimin değişmesi ile kadınların sosyal hayatta nasıl var olduklarını incelemek çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Günümüzde hala çözümlenemeyen bir durum haline gelen tüm canlılar kadar kadının da hayatta vermiş olduğu varoluş mücadelesi, çalışmayı gerçekleştirirken farklı bir bakış açısı kazandırmak için önemlidir. Nitekim ele alınan konu yalnızca Cumhuriyet Dönemi ile kısıtlanamaz; insanlık tarihinden beri araştırılmaya değer görülen bir konudur. Bu çalışma ile ele alınmak istenen mesele ise Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kadınlara karşı bakışın değişim gösterip göstermediğinin tespit edilerek bir sonuca bağlanmasıyla, varsa değişen noktaların temeline değinmek; bu bakış açısının hem güldürüp hem düşündüren ve toplumun her kesimine hitap eden mizah dergilerinin başlıklarında nasıl zuhur ettiğine açıklık getirmektir. Basın, kadın algısının oluşmasında etkili bir etmendir. Toplum içinde kadının temsil edilmesi ile kadına bakışın şekillenmesi ve ne yönde şekilleneceğine kendisinin karar vereceği bir rol oynamaktadır. Her etki olumlu olmadığı gibi; kadın algısının zaman içinde değişiminde de olumsuz bir etkisi olabilmektedir. Bunları irdelemek de çalışmanın çerçevesini çizer.

Çalışma, modernleşme, kadın modernleşmesi, mizah ve basın kavramları çerçevesinde biçimlenir. Temel hedef, bahsi geçen seneye ait mizah dergilerinde konu edinilen kadın temalı karikatürlerde kadının nasıl yansıtıldığı ve modernleşmeden etkilenişinin basında nasıl yankı uyandırdığını açıklamaktır. Mizah dergileri, toplum içinde her kesime hitap ettiğinden dolayı önem arz eder. Çünkü, günlük bir gazete veya derginin anlaşılabilmesi için okuma yazma bilme zorunluluğu varken, karikatürlerin toplumun her tabakasına hitap ederek yalnızca çizimlerle çok kısa bir sürede aktarılmak istenen mesajı karşı tarafa iletmesi dolayısıyla üzerinde durulması gereken ve toplum bilincine ışık tutan bir çalışma konusu olarak karşımıza çıkar. Çalışma ile incelenen Kelebek, Zümrüdüanka, Akbaba, Gelincik, Gülyüz dergilerinin yazar kadrosunun erkekler tarafından oluşması, kadın modernleşmesinin erkek gözünden tasvir edilmesini zorunlu kılmıştır ve bu tasvirin iyi ya da kötü olması bağlamında incelenmesi gerekli görülmüştür. Yapılan literatür taraması sonucunda, 1924 yılında mizah basınında kadın algısı ile ilgili yeter-

li bir çalışma tespit edilememiş ve genellikle dergiler ile ilgili yapılan çalışmaların siyasi boyutları ele aldığı; kadınlar üzerinde durulmadığı görülmüştür. Birinci el kaynak olarak çalışmanın iskeletini oluşturacak dergilere başvurulup veriler ikinci el kaynaklarla sentezlenmiş, kadın modernleşme sürecinin tarihsel süreçte nasıl tahavvül ettiği ve toplumda kadına bakış şekillenirken mizah basınının bu konudaki rolü analiz edilmiştir. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılarak araştırma süreci sonunda elde edilen veriler betimsel içerik analizine tabi tutulmuş ve metin analizi, durum çalışmasına ek bahsedilen karikatürleri çözümlmek için söylem analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada karikatürlerin altyazı metinleri analiz edileceği için Van Dijk yöntemi de kullanılmıştır. Van Dijk daha çok medya metinlerinin yapılarını açıklamaya çalışan eleştirel söylem analiz yöntemi de medya söyleminin gerisindeki toplumsal yapının nasıl dilsel kurgulara dönüştüğü ile ilgilenir. (Solak, 2011: 3). Dijk yöntemi, haber ve medya metinlerini ve bu metinleri üslup, anabilimi, haber şeması, sosyal ve kültürel bağlamda incelemektedir. Çalışmanın sınırını yalnızca dergilerdeki kadın içerikli karikatürler oluşturmaktadır. Dergilerdeki diğer karikatürler konunun dışına çıktığı için araştırma kapsamı içerisine alınmamıştır. Dergilerin harf inkılabına kadar olan dönemlerde yayımlanmış sayıları Osmanlı Türkçesi'nden transkripsiyon edilmiş olup, nitel içerik analizi ile kadının Cumhuriyet'in kuruluş safhasında nasıl bir gelişim gösterdiği sorusuna cevap aranmıştır.

1. Türk Mizah Basını ve Kadın

Osmanlı'da basın etkili olduğu andan itibaren, Osmanlı toplumsal yapısını anlayabilmek için dergi ve gazetelerin önemi büyüktür. Özellikle 19. yüzyılda basın, kadının kendini ifade edebileceği bir alan haline dönüşmüştür. Basının elzem bir aracı olan matbaanın Osmanlı Devleti'ne çok geç ulaştığı bilinmektedir. İlk resmî gazete olan Takvim-i Vekâyi'nin basımından çok önce matbaanın Osmanlı sınırlarına girdiği bilirse de resmi tarih olarak 1831 kabul edilir. Başta günlük gazete ve dergiler çıkarılırken, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle mizah dergileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bir toplumu anlamak için mizah basını önemli bir örnek ve üzerine düşülmesi gereken bir konudur. Nitekim söylenmek isteneni bir çizim ile gösteren karikatürler, bir toplum için çok şey anlatır. Toplumun nabzını tutarak hiciv eşliğinde içerisinde sürrealizm, nevrotizm ve esp-

riler barındıran mizah, toplum gelişimini takip etmek için de olmazsa olmaz bir etkidir. Türk mizah basınının gelişim tarihine bakıldığında her ne kadar resmîyette 1870’te ilk sayısını çıkaran Diyojen olarak bilinse de bu tarihten evvel de çeşitli mizahi dergilerin oluştuğu bilinmektedir.¹ Türklerden önce mizah yayınına 1856’da “Meğu” isimli dergiyle birlikte Ermenilerin başladığı görülmekte; hatta Türk mizah basınına yol göstermede bir kaynak olduğu düşünülmektedir.² Ancak bilinen eski Türk sözlü mizahına bakıldığında da Türk toplumunun mizahla çok önceden tanıştığı yorumu getirilebilir. Rivayetler kesin bir sonuç getirmese de Orta Asya’dan geldiğine inanılan³ Karagöz ve Hacivat, bahsedilen Türk sözlü mizahı için güzel bir örnektir.

Mizah dergileri incelenirken, içeriği ve yazar kadrosu tamamen kadınlara ait bir kaynak bulunamamıştır. Genellikle kadın dergilerinde görmeye alışık olduğumuz kadın yazarlar ve yalnız kadınlara ait dergiler mizah basınında ne yazık ki olmadığı için kadınların duygu durumlarına dair her şeyin bir erkek elinden çıktığı gerçeğini göz ardı etmememiz gerekir. Binaenaleyh, tarih boyunca görüldüğü üzere erkeğin gölgesinde kalan kadının modernleşme döneminde sesini duyurma çabaları bazı konularda önceki girişimlerde olduğu gibi yetersiz kalmış; en azından araştırma konumuzun çerçevesini çizen Erken Cumhuriyet Devri’ne gelene kadar geçen süre zarfında böyle gelişmiştir. Çalışma için incelenmiş olan mizah dergilerinde kadınların genel olarak aşağılanıp hor görüldüğü ve modernleşme kisvesi altında Türk kadınının toplum tarafından kabul edilemeyecek bir konumda gösterilmesi dikkat çeker. Bahsi geçen dergiler arasında özellikle *Gelincik Dergisi*, kadınların modernleşme sebebi ile çok açık giyinmeye başladığına dair görseller verilerek kadın bedeni haddinden fazla açık bir biçimde tasvir edilmiştir. Bunun yanında dergide kadının çalışma hayatına atıldığına ve kendi parasını kazandığı gibi, erkeklerin de kadının parasına göz diktiğine dair yorumlamalar gözlemlenmiştir.⁴ Bu tür karikatürlere yalnız bahsi geçen dergide değil, ele aldığımız tüm dergilerde de ortak bir mesele olarak gündeme geldiğine rastlanmış olmakla beraber içinde bulunulan bu durum kadının erkek parasına muhtaç olarak gösterilmesinden ibarettir. Neredeyse

¹ Hıfzı Topuz, *Başlangıçtan Bugüne Dünya Karikatürü* (Ankara: İnkılap Kitabevi, 1997), 107.

² Turgut Çeviker, *Karikatürkiye & Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi 1923-2008*, (İstanbul: NTV Yayınları, 2010), 16.

³ Metin And, “Karagöz”, *DIA* 24 (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 401-403.

⁴ *Gelincik* 6 (Temmuz 1924): 26.

tüm mizah basınında güldürü yolu ile kadının para avcısı olarak gösterilmesi çok olağan bir hale gelmiş; Akbaba, Gelincik, Güler yüz, Zümdürüanka, Kelebek dergilerinin birçok sayısında buna benzer karikatürler fazlaca yer almaktadır. Bu durumun normalleştirilmesi ise yine mizah basınının bir eseridir diye düşünülebilir. Nitekim Türk mizah basınının gelişim safhaları incelendiğinde de erkek çizimlerinin kadın çizimlerine nazaran her anlamda daha ön planda olduğu dikkat çeker. Daha çok Osmanlı Devleti'nin modernleşme çağında rastlanılan kadın dergilerinden görmeye alışık olduğumuz konular aile, moda, çocuk eğitimi, edebiyat gibi asıl anlatılmak istenenin kadın haklarını gözetmek ve toplumda var olduklarını hissettirmek olduğu çok açıktır. Ancak mizah basını, toplumun eksikliklerini ve eleştirilen kısımlarını yerme unsuru ile topluma aksettiren bir alan olduğundan kadın meselesinin basına intikal edişi çok farklı zuhur etmiştir. Bu aktarımlardan bahsetmek için öncelikle çalışmada ele alınan dönem içerisinde dergilerde kadınların nasıl imlendiğine bakmak faydalı olacaktır.

2. Mezkûr Dergilerde Modern Kadın Yansımaları

Çalışmada adından sıkça bahsettiren dergiler incelenirken yalnızca kadın konusunu ele alan karikatürler çözümlenmiştir. Dergideki karikatürlerden anlaşılacağı üzere, Osmanlı kadınının da Batı'ya ayak uydurmasına pasif bir direniş göstererek karikatürlerle yergi malzemesi haline getirilmiş, yeri geldiğinde kadınların para için her şeyi yapabilecekleri, kocalarını aldattıkları, çok açık giyindikleri ve ne yazık ki modernleşmenin yalnızca bunlardan ibaret olduğu yansıtılmıştır. Ekte verilecek olan örnek Gelincik Dergisi'nden bir kare. Dönemin kadınları için bakış açısını anlamlandırmak için gösterilen güzel bir örnek.

*Resim 1'*de görülen karikatüre göre, bir kadının şarkı söylemesi talip istemesine ya da bekarken yapılması gereken bir eylem görüntüsünün çizilmesine yer verilmektedir. Öncelikle karikatürün işlendiği dönem ele alınarak yorumlanırsa, modernleşmenin ivme kazandığı bir dönemde böyle bir yorum yapmak gelenek ile açıklanabilecekken, diğer örneklerde de görüleceği üzere derginin diğer çizimlerinde gelenekselci bir yaklaşımın ziddi bir tavır takınıldığı gözden kaçmaz. Resimde gösterilen bir durumda, bir kadın evliyken şarkı söylemek gibi basit ve kişiye göre eğlence veren aktiviteleri yapması hoş karşılanmadığı yorumu ortaya çıkar. Muhtemelen bu görüşün temelinde Osmanlı kadınının daima sessiz ve pasif olması

gerektiği düşüncesi vardır. Ancak eğer bahsedilen kiracı bir erkekse, evli bir erkeğin yüksek sesle şarkı söyleyecek kadar neşeli olmadığı yorumlanabilir.

Resim 1.⁵

Zevc: "Alt kattaki kiracı evli değil galiba..."

Zevce: "Neden?"

Zevc: "Şarkı söylüyor da..."

Osmanlı toplumunda kadınların toplumsal bir değişim süreci geçirmesi Tanzimat Dönemi itibariyle gerçekleşmiştir. O tarihten evvel kadının özgürleşmesi ancak kısıtlı bir şekilde yaşanmıştır. Bir kadın, Osmanlı düşünce sistemine göre belli bir yaşa gelene kadar babanın, ondan sonra ise kocanın çatısı altında o kişinin sorumluluğuna girerdi. Kendi ayakları üstünde durabilen bağımsız kadın imajı ise genellikle döneme aykırı bir portre çizmiş ve eleştiri oklarından kendini alıkoyamamıştır. Ancak gelişim sürekli devam eden bir olgudur ve devletin dönüşüm geçirdiği bir süreçte kadınların bu duruma kayıtsız kalmaması gayet normaldir. Ayrıca artan savaşlar ve ekonomik sıkıntılar ise kadınları iş hayatına atılmaya teşvik etmiş önemli bir mevzudur. Nitekim Türk kadını geçmişten beri tarlada çalışarak evin ekonomisine katkı sağlamış olduğundan çalışma yaşamına kolay uyum sağlamıştır. 19. yüzyıl ile tekstil ve tütün sektörü başta olmak üzere kadın işgücünden yararlanılmıştır.⁶ Bu gelişme ile ilgili

⁵ Gelincik 3 (Haziran 1924): 12.

⁶ Kadir Yıldırım, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-*

dönemin gidişatını ve toplumsal eşitsizlikleri değerlendirmek açısından güzel bir örnek yine *Resim 2*'de Gelincik'ten. Bir kadının tek başına konuşmasını konu edinen karikatür çalışan bir kadının düşüncelerindeki aykırılığı yakalamamızı bekler. Karikatürün yayımlandığı 1924 yılı ise kadınların ekonomik özgürlüklerini kazandıklarına dair bir fikir edinmemizi kolaylaştırır.

*Resim 2.*⁷

“Bir erkek bulmalıyım ki gözü benim kazandığım parada olmasın... Ama nerede?”

Karikatüre baktığımızda kadınların iş yaşamının modernleşme ile ivme yakaladığını yorumlayabilir, ayrıca erkeklerin de artık çalışan kadınların paralarına göz koyacak kadar olaya sıcak baktığını anlayabiliriz. Toplumsal rollerin değiştiğini gösteren bu karikatürde kadının yalnız başına durmayı tercih etmemesi gözden kaçmamalı. Derginin kadına yaklaşımı *Resim 3*'teki karikatürde bir kadının kendi ayakları üzerinde durmak için bile bir erkeğe ihtiyaç duymasını ifade etmesinden de anlaşılabilir. Dergide kullanılan görsellerde genellikle Avrupalı yaşam tarzına ve gelişmelere ayak uydurmaya çalışan bir kadın görülürken, karikatüristlere göre ise modernleşmenin Osmanlı kadın kimliğine zarar verdiğinin savunması yapılmaktadır. Tıpkı çalışmanın ele aldığı çoğu dergideki gibi, kadınları eğitim, sanat, düşünce ve hayal dünyalarını teşvik etmek yerine modernleşme girişimlerinin ne kadar yanlış (!) bir karar olduğu düşünce-

1922). (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2010), 57.

⁷ *Gelincik* 6 (Temmuz 1924): 26.

si dayatılmaya çalışıldığı yorumlanır. Bu durumun dergi yazarları ve yayıncılarının erkek olmasından kaynaklı olduğu muhtemeldir. Kadınların ekonomik bağımsızlığını kazanmaya başladıklarına bu karikatür iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Resim 3. ⁸

*“İki yüz ellisini Ragib’den, iki yüz ellisini de Macid’den isterim...
Adam sen de ikisinden de beşer yüz lira isterim, beş yüz kiraya gider, beş yüzü
de bana kalır.”*

Ekonomik bağımsızlığını 1924’ten çok önce kazanmaya başlayan kadınların erkeklere muhtaç olmadan da yaşamlarını sürdürebilmeleri mümkün görünmektedir. Cumhuriyet’in kurguladığı yeni kadın kimliğine zıt ama bir o kadar da sıklıkla erkek söylemine konu olmuş “para avcısı” kadın tiplmesi örnek olarak Resim 3’te verilmiştir. Karikatürdeki kadının düşüncesi iki erkekten de fazla para isteyerek kendisine de para kalmasıdır. Bu çizimde hem kadının kira gibi geçimini ilgilendiren durumda hem de kendi lüksünde erkeklerin cebine baktığı yorumlanarak filhakika kadının kurnazlığına da bir gönderme yapılmaktadır. İncelenen dergilerde kamuoyu nezdinde kadınların kendi ayakları üzerinde durmayı tercih etmeyerek erkek parasına tamah ediyor izlenimi verilmesi olabildiğince subjektif ve alaya alınmış bir mesele olarak yorumlanır. Zira kadın iş gücünün tarihsel sürecinde sanayi devriminin önemli bir nokta olduğu gözden kaçmamalıdır. İşçi olarak çalışma hayatına başlamaları Erken Cumhuriyet Dönemi’nden öncesine dayandığı için, bahsedilen dönem içerisinde çalışmayan kadınların varlığı çalışanlara oranla çok az olma-

⁸ Gelincik 7 (Temmuz 1924): 28.

lıdır. Nitekim kadın iş gücünün tedricen ev ve kırsal alandan sıyrılıp fabrika ve atölyelere taşınması Cumhuriyet Dönemi başlarına tekabül eder.⁹ Ev dışına çıkmış olan kadın için annelik görevinin geri planda kalması ile tepkilerin bu şekilde gösterilmesi doğru orantılı olabilir. Kamuoyunda bu durum ile alakalı kaygıların birçoğu yansıtılmıştır.

Kadın bedeninin yayıncılar tarafından sıklıkla karikatürlerde gösterilmesi dergiye okuyucu çekmek ya da hedef kitleyi yermek nedeniyle gerçekleştiği düşünülmektedir. Kadın bedeninin dergilerde mizah yergisi unsuru olarak kullanılmak için bile olsa dikkat çekici bir şekilde kullanılması kadın bedeninin kendilerince kurgulandığı fikrini ortaya çıkarır. Görüldüğü üzere ki kadınlar modernleşme bağlamında toplumsal gerçeklikten uzak bir şekilde temsil edilmiştir. Derginin neredeyse bütün sayılarında kadın vücudunun tabiri caizse cinsel bir haz unsuru ve görsel şölen olarak uyarılması sıklıkla tekrarlanmıştır. Neredeyse çoğu sayıda, tasvir edilen kadınların üstünde döneme göre oldukça açık nitelendirilebilecek Avrupalı giysiler tasvir edilmiştir. Billhassa moda, modernleşmenin kadınlar üzerinde en önemli temsilidir. Modernleşme sürecinde eleştirilerin önemli bir konu modadır. Geleneksel kadın giyimi ile dergilerdeki değinilen ve eleştirilen kadın modası karşılaştırıldığında eleştirel bir söylem oluşturmuştur. Neticede moda, kadının özgürleşmesinin toplumsal yansıması olarak vurgulanır. Buna göre, duruma yaklaşımda modernizmi ve gelenekselciliği savunanlar için farklı düşünceler hakimdir. Gelenekselci yaklaşanlar için kadının değişmesi, geleneksel yapının çözülüşü olduğu için bir yozlaşma olarak görülür. Modernizm savunanlar içinse yeni ve dinamik bir şeydir.¹⁰ Tanzimat ile başlayan yenileşme hareketleri, Osmanlı kadınının üzerindeki yeni yaşam tarzı bulmasını da sağlamıştı. Avrupa modasına uyum sağlamak isteyen ve gündemi takip eden kadınlar, dikiş öğrenmeye başlamış;¹¹ tabii bu durum basında da tartışmaya yol açtı. Bu tartışmalar yalnızca kadın modasında başlayan özgürlük değil, modern toplum biçimi açısından da önem arz ediyordu. Mizah dergilerinde de bu durum, “son moda, bu yılın modası” gibi yazılarla¹² sunulmuş, kimi

⁹ Ahmet Makal, “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Kadın Emegi” *Çalışma ve Toplum Dergisi* 2, 25 (2010): 15.

¹⁰ İlan Pappé, *Ortadoğu’yu Anlamak*, trc. Gül Atmaca. (İstanbul: NTV Yayınevi, 2009), 291-312.

¹¹ Namık Sinan Turan, “Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar”, *KADEM* 12 (2013): 107.

¹² Akbaba, S. 148, 5 Mayıs 1340 (5 Mayıs 1924), 53; Akbaba, S. 127, 21 Şubat 1340 (21 Şubat 1924), 384; Akbaba, S. 162, 23 Haziran 1340 (23 Haziran 1924), 95; Güleriyüz, S. 121, 7 Ağustos 1339 (7 Ağustos 1923), 186.

zaman mizahi bir üslupla bu durum eleştirilirken kadınların modayı bu denli takip ettiğinden yakınılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde kadın giyiminde Avrupa modasının hâkim olduğu rahat bir şekilde görülür. Özellikle Meşrutiyet Dönemi kıyafet konusunda bir dönüm noktasının temsilidir.¹³ Meşrutiyet ile kadınların sosyal yaşamdaki etkinlikleri artmış, daha özgür adımlar atarak çevrelerinde olup bitenlerin farkına varmaya başlamışlardır. Batılı kadınların kılık kıyafetinin Osmanlı kadınlarına nasıl ulaştığı konusuna gelinirse, gelişen basın beraberinde dünyada olup bitenler kolay bir biçimde algılanmaya başlanmıştır. Toplum içine girerek toplumun nabzını tutan bazı Avrupalı elçiler, elçi eşleri ya da gayrimüslim kadınlar aracılığıyla bu etkileşim kolayca yaşanmıştır. Zira dönem de bu etkilenmeye çok müsait olduğundan yadırganan bir durum oluşmamıştı. Ancak alışılmışın ve gelenekselin dışına çıkan kadınların dergiler aracılığıyla acımasızca eleştirilmesi sık rastlanır hale gelmiştir. Avrupa modasını takip eden Türk kadınlarının dikiş öğrenmeye başlamasıyla¹⁴ basında da tartışmalar başlamıştı. Bu tartışmalar yalnızca kadın modasında başlayan özgürlüğü değil, modern toplum biçimi açısından da önem arz ediyordu. Avrupa ile gelişen ilişkiler bağlamında duruma bakılırsa, yalnız kadınların değil yöneticilerin bile daha modern giysiler tercih ederek çağdaş bir görünüm sergilemek istemesi karşısında bu durum hiç de yadırganmamalıdır. Elbette ki gelişen dünya perspektifinde kadınlar da Avrupalı kadınları gördükçe onlar gibi davranmak ve onlar gibi giyinmek, yaşamak, onların sahip oldukları sosyal haklardan yararlanmak isteyeceklerdi. Özgürlüklerinin peşine düşen kadınlarda ilk olarak çarşaf ve yüzlerine örttükleri peçe kalktı, bunların yerini daha Avrupalı kıyafetler aldı.¹⁵ Avrupa yelek, entari, rob, kostüm gibi terimler toplum içinde yaygınlaşmıştır. Özellikle Fransız modasında sıkça görülen beyaz renk tercih edilmeye başlanmış, çeşitli çizgi desenleri, dekolteler, kabarık etekler, korseler aksesuar olarak da genelde başta görülen değerli taşlar, başlıklar giyim kültürüne kazandırılmıştır. Dergilerde görülen kadın figürleri bakımlı, makyajlı ve güzel giyimli olarak işlenmiş; hatta çoğu zaman makyaj konusu, erkekler tarafından sıkça eleştirilmiştir. Örneğin, Akbaba'da boya koktuğunu söyleyen bir adam karşısında du-

¹³ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1996), 125.

¹⁴ Namık Sinan Turan, "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar", *KADEM* 12 (2013): 107.

¹⁵ Yaprak Zihnioglu, *Kadımsız İnkılap* (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), 109.

ran kadının makyajına atıf yapmak istemiştir.¹⁶ Derginin farklı sayısında, garip makyajlı iki kadın çizilerek, makyajı bazen abartarak yaptıklarına iğneleme yapılmıştır.¹⁷ Harp döneminde enflasyondan dolayı ülkede her şey pahalılaştırken kadınların makyajdan etkilenerek gözlerine far olarak kömür ezip sürdüklerine dair bilgiler verilmiştir.

Resim 4.¹⁸

Örnekte görüldüğü üzere mizah dergilerinde kadınların giyimleri genellikle resimdeki gibi açık tasvir edildiğinden, Avrupa modasına yakın olduğu düşünülürse, çizimlerin Osmanlı kadını tam olarak yansıtmadığı çıkarımı yapılabilir.¹⁹ Antrparantez görseldeki kadının elbisesi normalin çok üstünde açık ve örnek alınan Avrupa modasının bile çok üstünde olduğundan ekteki çizim biraz abartı içermektedir. Bu noktada eleştiriden önce metinlerde temsili yapılan kadınların uyruklarının incelenmesi gereklidir. Zira, 1912 Yunan İşgali ile Selanik'ten Osmanlı topraklarına göç eden birçok kadın olmuş, akabinde Akbaba Dergisi'nde yer alan bir karikatürde bu duruma bir örnek tespit edilmiştir: "Madam, seni Ankara'ya götürem mi?" sorusuna "Ne yapazayım orada?"²⁰ şeklinde karşılık veren bir kadının konuşma tarzına bakarak Türk olmadığı açık bir biçimde anlaşılır. Genel hatları ile kadının döneme göre çok açık ve Avrupai giyindiği gösterilirken cinsel çağrışım yapan birçok karikatürle bu sav desteklen-

¹⁶ Akbaba 124 (Şubat 1924): 375.

¹⁷ Akbaba 87 (Ekim 1923): 263.

¹⁸ Gelincik 1 (Haziran 1924): 4.

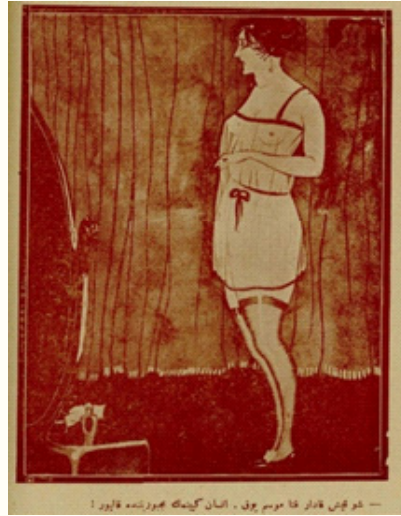
¹⁹ Bernard Caporal, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını* (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 1982), 146.

²⁰ Akbaba 1 (Aralık 1922): 3.

miştir. Basın, kadının modernleşme aşamasında daha çok açık giyinmeye başladığını tasvir eder. Böyle bir durum varsa bile, modernleşme yalnızca kadına has bir durum olarak vukua gelmedi; erkekler de bundan payını aldı. Modern toplumlar, cinsiyete dayalı eşitsizlikleri üretir ve diğer toplumsal eşitsizliklerle iç içe sürdürür; modern toplumlarda cinsiyete dayalı toplumsal eşitsizliklerin esasen biyolojik farklılıklardan kaynaklandığı düşünülür. Fakat bu biyolojik farklılıklar, toplumda akseden cinsiyet farklarına sonradan verilen anlamlar olarak toplumun içinde vardır.²¹ Toplum, bazı işlevleri cinsiyete özgü kılmaktadır, örneğin kadın anne olabilirken erkek asker olabilir. Anne ile asker arasındaki ayrım biyolojik değil, toplumdur. Bir başka deyişle bu ideolojik farklılıklar biyolojik determinizm ile toplum tarafından değişmez bir gerçek haline getirilir. İncelenen karikatürlerde bu sık rastlanan durum, kadın bedeninin dikkat çekici bir öğe olarak sergilenmesinde ve toplumsal rollerinin yalnız erkeğe hizmet etmek olarak gösterilmesinde büyük etkiye sahiptir.

Resim 7.²²

“Kadın iyi giyinmelidir diyorlar
Bilakis iyi soyunmalıdır fikrindeyim.”

Resim 8²³

“Şu kış kadar fena mevsim yok.
İnsan giyinmek zorunda kalıyor.”

Kadınların muhafazasız olmaya fazla ilgili gösterilmesi hususunda

²¹ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 110.

²² *Zümrüdüanka* 133 (Ocak 1924): 399.

²³ *Zümrüdüanka* 105 (Ocak 1924): 315.

Zümrüdüanka Dergisi'nden iki örnek verilmiştir. Transparan bir gecelik- le tasvir edilen kadının kendi kendine konuşması aktarılmıştır. Kadının birçok çizimde görseldeki gibi yansıtılmaya çalışılması, bedeniyle ön plana çıkmaya çalıştığı fikrini uyandırır. Döneme ışık tutan çeşitli kaynaklara bakıldığında toplumsal haklarını elde eden kadınların böyle olmadığını; özgürlüğüne düşkün olmakla açık olmak arasında fark olduğunu ve özgürlüğün yalnızca bedensel değil zihinsel bir olguya da işaret ettiğini görmek karikatürlerdeki antimodernizm fikirlerini anlamayı da kolaylaştırır.

Toplumsal yenileşmenin sonucunda oluşan değişimlerin basına yansımada kültürel değerlerin değiştiği tezini güçlendirdiği söylenir. Dergilerde gözlemlendiği kadarı ile peçeli ve tabiri caizse kapalı kadınlar yer alırken, karşılaştırmalı olarak karşısına daha Avrupai ve giyimde süse düşkün kadınlar konulmuştur. Dönem, yenileşme dönemidir ve akan sürece karşı koymak imkansızdır. Farklı coğrafi özellik, kültür ve yaş skalasını ele almadan iki karşılaştırmanın yapılması doğru bir yaklaşım değildir. Zira kırsal kesimde yaşayan bir insan ile şehir hayatının akışına ayak uyduran kimsenin yaşam tarzları bir olamaz. Bu duruma güzel bir örneği Akbaba'da görmekteyiz.

Resim 9.²⁴

Genç kız: "Bu kadar kalın peçeyi ben ne yapayım?
Siz onları muşmula suratlı kocalara satınız!"

Resim 10.²⁵

²⁴ Akbaba 153 (Mayıs 1924): 67.

²⁵ Akbaba 158 (Haziran 1924): 82.

Tuhafiyeci: "Zaten efendim, ben de valide hanım efendi için çıkarmıştım!"

Akbaba'da kadının modernleşmeyle birlikte toplumdaki varlığı ile alakalı birçok karikatür vardır. Dergide söz sanatı olarak cinas, dilsel söylem olarak da ima çok sık kullanılmıştır. Genellikle cümlelerin yan anlamlı olduğu ve cinsel çağrışım yaptığı rahat bir şekilde görülürken *Resim 9*'daki tezgahların kadına peçe gösterdikten sonra genç kızın annesine gösterdiğini söylemesi, yalnızca yaşlı kadınların yüzlerini ve başlarını kapattığı fikrini oluştururken modernleşmenin de yanlış algılanmasını destekler. Modernliğin yalnızca baş açma ile olabileceği düşüncesi toplumun hemen her kesimine nüfuz etmiş bir düşüncedir. Oysaki baş açmaktan öte zihinleri açmanın gerekliliğidir asıl vurgulanmak istenen. Dönemin şartlarına göre Müslüman bir kadının yaşam tarzının yanlış modernleşmeye evrildiği tepkisi üzerinde çok durulur. *Resim 10*'da ise muhtemelen Anadolu kadınının 1924 yılında kılık kıyafeti anlatılmak istenmiştir. Daha dışa kapalı olduklarından dolayı modernlik algısının geç tezahür ettiği yorumlanabilir.

Toplumda yerleşmiş kalıplara cinsiyet etrafından bakılınca erkeklerin kadınlardan daha şanslı olduğu görülür. Toplum içinde kadın/erkek olmak biyolojik oluşum dışında anlamları da vardı, kadınların kamusal alandaki konumu bu durum üzerinden şekil alır. Kadın bedeninin tahakküm edilmesi ve şiddete maruz kalması Osmanlı'dan günümüze değin kadın hareketinde öncelikli bir konu olmuştur.²⁶ Kamusal alan çerçevesinde Osmanlı kadınına bakıldığında erkeklere özgü veyahut karma alanlarda bulunabilmeleri birçok kesim -özellikle erkekler- tarafından karşı çıkılan bir durum oluşturmuştur. Dergiler incelenirken kadınların toplum içinde bulunmaları eleştirilerek Zümrüdüanka'da bir kadını kafese koyan erkek çiziminin altında verilen yazıda "*burada büyüyeceksin*"²⁷ söylemi, kadınların kamusal alanda var olmaya başlamasına bir tepki bakımından eleştirilmeye değerdir. Kadının gelişip ilerlemesinin istenmeyen bir durum olduğu bu ve benzeri eleştiri unsurlarıyla yorumlanabilir. Çarşaf ve peçesinden sıyrılan kadının ahlaksızlaştığı vurgusu ise çok göze çarpar. Kadınlar için umumi mekanlar, girilmemesi gereken ve sadece erkeğe uygun yerler olarak tanımlanmıştır. Bu bakış açısı çerçevesinde kadının modernleşmesine set çekildiği fikri elbette çalışmamızın sorunlarından birini

²⁶ Ülker Yükselbaba vd., *Kadın Kamusal Alan ve Hukuk*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2017), 5.

²⁷ *Zümrüdüanka* 30 (Ocak 1923): 89.

oluştururken, bunun nedenine bakınca da erkek egemen toplumlarda erkeklik algısının kaybolacağı fikri korkusunun oluştuğundan bu tip eleştirilerin gündeme geldiği yorumu çıkarılır. Erkeklerle ait olarak kalıplaşmış mekanlardan en önemlisi ve günümüzde bile hala kullanılan kahvehane temalı bir çizim Karagöz Dergisi'nde karşımıza çıkar.

Resim 11.²⁸

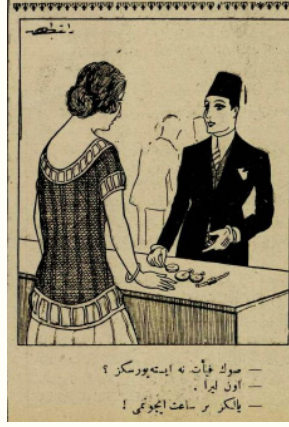
Hanımlar Kahvehanelerde Oturabileceklermiş!

Karagöz: "Aç kulağımı Hacıvat, hanım ablalara bir şekerli okkalı gel. Bu küçük hanıma da marpucu temiz bir nargile!"

Karagöz'ün cümlelerine bakıldığında, içi kadın dolu kahvehanede kadınların bulunuş amacının sorgulandığı çok açıkken, nargile ve çay içerek "erkeklerle has" ortamlarda bulunarak yine onlara özgü bir eylemin yapılmasını mizahi üslupla eleştirmeleri, kadınların kamusal alana girişinin dengeleri şaşırttığı yorumunu çıkarır.

Bir başka ortak olarak ele alınan konu ise neredeyse her kadının eşini aldattığı ve bir erkekle ancak parası için birlikte olacağı yorumu aktararak yanlış modernleşmeye örnek getirilmiştir. Kadınların erkek gözünde kullanılabilecek bir metaya dönüştürülmesi dergilerde en sık rastlanan fenomendir. Örnek olarak Resim 5'te Zümrüdüanka'da tezgahtar bir kadına bir erkeğin "son fiyat ne istiyorsunuz?" sorusu cinsel bir çağrışım yapması, kadının "on lira" dedikten sonra "yalnız bir saat için mi?" lafı ile bariz anlaşılır.

²⁸ Karagöz 1676 (Nisan 1924): 344.

Resim 5.²⁹

Görselde verilen mesaj, kadınları istedikleri kalıba sokabileceklerini düşünen erkekler karşısında kadınların basit birer meta haline dönüşmesidir. Zira dergilerin her sayısının en az bir sayfasında kadınlar hakkında verilen cinsel içerikli mesajlar ve kadınların obje olarak sergilenmesi asla eksik edilmemiştir. Aynı dergiden duruma başka bir örnekle yaklaşırsak Resim 6'daki karikatürde asıl düşündürücü mesele, kadın ve erkek ilişkilerinin basına "rahat" bir tavırla yansıtılması ve kadın erkek ilişkilerinin neredeyse tamamının "yalnızca bu şekilde yürüyormuş" ve bir kadınla erkeğin arkadaşlığının hiçbir zaman normal arkadaşlık olamayacağı imajının verilmesidir.

Resim 6.³⁰

“-İftarda orucunuzu neyle bozacaksınız?”
“-Şeftali tatlısıyla!”

²⁹ Zümriüdüanka 64 (Ocak 1924): 193.

³⁰ Zümriüdüanka 130 (Ocak 1924): 391.

Buna ek olarak çarpık ilişkiler sıklıkla gündemde tutulup, kadının kocasını aldatmasının çok alışlagelmiş bir durum gibi işlenmesi ve neredeyse tüm asri kadınların bu şekilde davrandığı aktarılmıştır. Dönem ve şartlar ne olursa olsun bir cinsiyet topluluğunu birkaç örnek üzerinden genellemeye koymak çok doğru bir tutum değil. Bilakis işlenmiş olan dönemde de kadınların hala bu denli açık fikirli oldukları ve kadın erkek ilişkilerinin bu derece geliştiği söylenemez.

Resim 13.³²

Dergilerde kullanılan ifadelerden biri de kadınların bir işi yapabilecek kapasiteye sahip olmadıklarıdır. İncelenmiş olan dönem için konuşulacak olursa 1924 yılı mizah dergilerinin genellikle çoğunda kadınlar hakkında küçük bir yazı bile olsa bu söylem rahatlıkla hissedilir. Örneğin duruma hasıl olan Resim 13'teki karikatürde kadının "eğer hükümet ben olsaydım!" cümlesine karşılık erkeğin "çabucak alaşağı ederlerdi" cevabı ile kadınları siyaset için basit ve imkânsız gördüklerine işaret eder. Oysaki kadınların cemiyetleşme faaliyetleri ile birlik oldukları ve kadınlara ait bir fırka kurma fikirlerini bile hayata geçirecek kadar cesur oldukları atlanan bir gerçektir. Buna örnek olarak, Karagöz Dergisi'nde Kadınlar Halk Fırkası'nun tiye alınması gösterilir. "Kadınlar Halk Fırkası Süsleniyor"³³ başlığı ile ka-

³² Akbaba 114 (Ocak 1924): 346.

³³ Karagöz 1752 (Aralık 1924): 572.

dınların siyasi hayatı normal hayatmış gibi sanmaları süsü verilirken, tek yapabildikleri deyim yerindeyse süslenip püslenmek algısı oluşturularak eleştiri getirilmiştir.

Giyim hususundaki düşünceler ve bu düşünceleri destekleyen örnek karikatürlerden önceki sayfalarda bahsedilmişti. Kadınların süslenme mevzusu da işin içine girince moda ile ilgilenen kadınların nasıl algılandığına dair birkaç eleştirel tutum daha örnek olarak verilecektir. Yavaş yavaş sosyal hayata geçiş yapan kadınların kamusal alanda varlığını hissettirerek dergilerde onları moda düşkünü yaftası ile eleştirip meslek hayatında dahi kadınların itibarsızlaştırılmasına örnektir.

Resim 14.³⁴

“Muallimlerin İsimleri Gibi Kıyafetleri de Erkekleştirilirse”

- Yahu hale bak, bu kıyafette erkek olur mu?

- O erkek değil a canım, mektep muallimi.

Buradaki örnekte iki adamın kadının kıyafetini eleştirdiği görülür. Esas eleştirilmesi gereken durum kılık kıyafetlerin cinsiyetleştirilmesidir. Bir kadının sürekli etek giymeyeceği gibi pantolonun da yalnız erkeklerle özgü olmadığı fikrinin aşılması gerekirken günümüzde bile bu tür mevzular zaman zaman gündeme gelmektedir. Ayrıca çizimde görüldüğü üzere işe giden bir kadının çalışma hayatına girdiği görülürken bu durum çevrelerce pek olumlu karşılanmamıştır.

³⁴ Zümürdüanka 125 (Ocak 1924): 375.

Resim 15.³⁵

- Kim bilir ne acele işi var ki evden çorapsız fırlamış.
-Kocasını üzerlerine geldiyse çoraplarını giymeye vakit bulamamıştır.

Resim 16.³⁶

- “Çıplak Baldır Modası”
-Çoraplarımı şimdi yıkadım kurusun da öyle çıkarız!
-Ayol şimdi çıplak bacak modası var çorabı ne yapacaksın

Resim 15'teki karikatürde kadının çorapsız dışarı çıktığında hemen kocasını aldatan kadın güzellemesi yapılmıştır. Bunun, toplumun genel bir algısı olduğunu söylemek muhtemel, çünkü aşağıda verilen örnekte çıplak bacak modasının hâkim olduğu yazılmış ve kadınların modayı ne kadar ilgiyle takip ettikleri betimlenmiştir. Çizimde de kadının arkasından fikir yürüten kişilerin erkek olması, modadan haberleri olmadan cinsel bir metafor haline getirdiklerini gösterir. Nitekim kadınlarla ilgili en fazla yorumun erkeklerden çıktığını daha önce belirtmiştik.

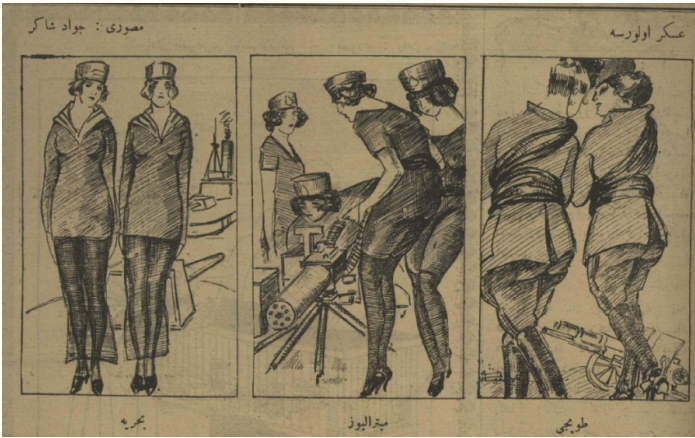
Ayrıca meslek konusunda neşriyatlarda genelde kadınların meslek icra ederken çizimleriyle alay edilirken bu işlerin erkeklere özgü olduğu düşüncesi de yüklenen değersizlik ve becerisizlik görüşünün birer yansıması olarak karşımıza çıkar. Bu durumu yansıtan karikatürler ekte verilmiştir.

³⁵ Zümrüdüanka 159 (Temmuz 1924): 477.

³⁶ Akbaba 162 (Haziran 1924): 95.

Resim 18.³⁷

Her kadının altında meslek isimleri kadın uyarlaması olarak yazılmıştır. Sağ baştan “Müftiha, talebe, hatibe, vaize, kadiye, imame, gassale, hafize” Kadınların meslekle tamamen alakasız sarık, elbise ve aksesuarlarla resmedilmesi mesleklerin onlara ne kadar zıt olduğu düşüncesini vurgular. Oysa kadınların da bu meslekleri yapmasında bir engel yokken, basın buna ters algı yaratmaktadır. Buna ek olarak basında sıkça gündeme gelen ve kadınların tek yaptıkları mesleğin o olduğu algısını oluşturan hizmetçilik, mizah basınına göre erkekleri baştan çıkarmak için kullanılan bir misyon haline gelmiştir.

Resim 20.³⁸

³⁷ Akbaba 7 (Aralık 1922): 20.

³⁸ Akbaba 235 (Mart 1925): 76.

Kadınların mesleklere ne kadar zıt oldukları fikrinin kabul gördüğü mizah basınında bir başka örnek “Kadınlar Asker Olursa” başlığıyla kıya-fetlerinin uygunsuz ve kadınların aralarındaki iletişim ele alınarak mesleğe uygun olmadıkları ironik bir dil ile aktarılmıştır. Kadınların ayağında-ki topuklu ayakkabı ve etekleriyle çizilmesi bu tersliği daha anlaşılır kılar. Temsillerde kadınlar genellikle, siyasetten ve herhangi bir meslekten anlamayan değersiz kimseler olarak gösterilmeye çalışılsa da kimi örneklerde de görüleceği üzere cinsel kimliği ile ön plana çıkartılarak sanki kadınların hayatlarında tek vasıfları o imiş hissi verilir. Asırlardır toplum tarafından yerleşmiş olan eril tahakküm algısı sebebiyle, kadınların sosyal hayata katılım sağlaması ve kamusal alanda da varlığını göstermeleri toplumsal cinsiyet rolüne aykırı görülmüştür. Dönem şartlarına bakılırsa, hegemonik erkeklik değeri çok yaygın olmakla beraber statü fark etmeksizin her erkeğin aynı derecede yararlandığı toplumsal bir düzenden bahsedilir.³⁹ Türk toplumunun erkek egemenliğine dayanan bir toplum olduğu açık bir şekilde gözlemlenebilen bir gerçekliktir.

Sonuç

Çalışmada, Cumhuriyetin erken döneminde bahsi geçen dergilerde kadınların sosyal hayata katılması ve modernleşme girişimlerinin nasıl zuhur ettiği ile alakalı yayımlanan sayılarda çeşitli görüşler karikatürize edilmiştir. Birbirinden ayrı bir mizah anlayışı geliştiren her bir derginin edebi üslubu da farklılık göstermiştir. Genellikle hiciv ve ironi ile olaya yaklaşarak mizahi bir üslupla konular tiye alınarak yorum getirmişlerdir. Geçmişten günümüze hala devam eden bir mesele olarak patriarki ataerkillik, çalışmada bu pencereden bakmaya yoğunlaştıran bir mesele olmuştur. Patriarki kadınlar üzerinde erkek tahakkümünü anlatan bir kavramı ifade eder. Kavram, ilk olarak Kate Millett ve Sylvia Walby gibi feminist düşünürler tarafından (Millett, 1970; Walby, 1990) kullanılmış, erken dönem feminist düşünürlere bakıldığında farklı sınıf, ırk ve millet gözetmeksizin kadınların ortak bir ezilme yaşadığını belirtmişlerdir. Bu farkındalıklar ise toplumsal cinsiyet ile rollerin farklılığına vurgu yapmıştır. Osmanlı son döneminde de erken cumhuriyet döneminde de aynı durumların yaşandığı gözden kaçmaz. Yeni bir rejim inşa ederken, kadınların haklarını talep etmekte daha özgür davranabileceği bir ortamın ku-

³⁹ Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2008), 17.

rulması, dünyada görülen gelişmelerle doğru orantılı olmuştur. Nitekim, daha erken dönemlere bakıldığında Türk kadınının birçok haktan mahrum bırakıldığı ve erken cumhuriyet dönemi ile daha modern ve özgür bir kimliğe büründüğü gözlemlenmiştir. Toplumsal değişimin yaşandığı bir dönem olsa da Cumhuriyet ile gelen inkılapların henüz uygulamaya konulmadığı zamanda bile Avrupa basınında kadın gelişmeleri ve tasvirleri incelenirse Türk kadınının çok benzerlik gösterdiği görülür. Kimi dergi, toplumsal cinsiyet rollerini baz alarak konuya bir bakış açısı sağlasa da kimi dergi ve gazete de duruma yalnızca siyasi ve sosyal boyutu ile bakmakla yetinmiştir. Çalışmamızın omurgası oluşturan dergilerden Gülyüz ve Kelebek, toplumsal cinsiyet rolleri ile yaklaşan dergi modeline çok güzel örnektir. Her dergide kullanılan karikatürlerde dikkat çeken unsur ise cinselliği öne çıkarılan kadın imgelerinin sıklıkla kullanılmasıdır. Bu argümanlar dışında yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin eski Osmanlı Devleti ve onun inandığı esaslar ile bağlarını koparmaya çalıştığı yorumlanabilir. Eskiden daha içe kapanık, çarşafly, geleneksel ve dinine bağlı olarak tasvir edilen kadına, yeni rejim ile modern ve bağımsız bir kimlik kazandırılmaya çalışılırken basının bu durum için çok önemli bir aracı malzeme olduğu su götürmez bir gerçektir. Bir düşüncüyü, olguyu, fikri, yeniliği topluma dayatmanın en kolay ve güvenilir yolu basındır. Mizah basınında ise bu değişimlerin bir yergi unsuru olarak kullanılması, kadının toplum içerisinde nasıl değişim gösterdiğine bir örnek olabilir. Hedeflenen kadın imgesi ise mizah basınında, alay unsuru haline gelerek cinsel bir metaya dönüşmüş bireye evrilmiştir. İncelenmiş olan dergilerde, döneme göre kadının olumsuz tasviri çok göze batmakla beraber yeni Türkiye Cumhuriyeti ile hedeflenen kadın imajının dergilerde yansımaları sonucunda oluşturulmaya çalışıldığı bir gerçektir.

Kaynakça

- Akbaba*, S. 114, 7 Kanunusani 1340 (7 Ocak 1924): 2.
Akbaba, S. 114, 7 Kanunusani 1340 (7 Ocak 1924): 346.
Akbaba, S. 124, 11 Şubat 1340 (11 Şubat 1924): 375.
Akbaba, S. 137, 27 Mart 1340 (27 Mart 1924): 20.
Akbaba, S. 16, 29 Kanunusani 1339 (29 Ocak 1923): 48.
Akbaba, S. 18, 5 Şubat 1339 (5 Şubat 1923): 54.
Akbaba, S. 26, 5 Mart 1339 (5 Mart 1923): 76.
Akbaba, S. 58, 25 Haziran 1339 (25 Haziran 1923): 176.

- Akbaba*, S. 87, 4 Teşrinievvel 1339 (4 Ekim 1923): 263.
- Akbaba*, S. 95, 1 Teşrinisani 1339 (1 Kasım 1923): 3.
- And, Metin. "Karagöz". *DIA* 24. (1969): 401-403.
- Caporal, B. *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 1982.
- Çeviker, T. *Karikatürkiye & Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi 1923-2008*. İstanbul: NTV Yayınları, 2010.
- Gelincik*, S. 3, 22 Haziran 1340 (22 Haziran 1924): 12.
- Gelincik*, S. 3, 8 Haziran 1340 (8 Haziran 1924): 4.
- Gelincik*, S. 6, 26 Temmuz 1340 (26 Temmuz 1924): 26.
- Gelincik*, S. 6, 26 Temmuz 1340 (26 Temmuz 1924): 26.
- Gelincik*, S. 7, 31 Temmuz 1340 (31 Temmuz 1924): 28.
- Gülyüz*, S. 106, 25 Nisan 1339 (25 Nisan 1923): 143.
- Gülyüz*, S. 115, 26 Haziran 1339 (26 Haziran 1923): 170.
- Gülyüz*, S. 120, 31 Temmuz 1339 (31 Temmuz 1923): 183.
- Gülyüz*, S. 61, 26 Haziran 1338 (26 Haziran 1922): 4.
- Gülyüz*, S. 70, 17 Ağustos 1338 (17 Ağustos 1922): 3.
- Gülyüz*, S. 85, 30 Teşrinisani 1338 (30 Kasım 1922): 80.
- Kelebek*, S. 1, 12 Nisan 1928: 3.
- Kelebek*, S. 14, 9 Şubat 1928: 9.
- Kelebek*, S. 32, 15 Teşrinisani 1339 (15 Kasım 1923): 284.
- Kelebek*, S. 52, 3 Nisan 1340 (3 Nisan 1924): 463.
- Makal, A. (2010). Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Emegi. *Çalışma ve Toplum*, 2 (25), 13-39. Ankara.
- Pappe, I. *Ortadoğu'yu Anlamak*. trc. Gül Atmaca. İstanbul: NTV Yayınları, 2009.
- Sancar, S. *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Topuz, H. (1997). *Başlangıçtan Bugüne Dünya Karikatürü*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Turan, N. S. (2013, Ocak). Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetlerinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar. *KADEM*. 12. 103-138.
- Yıldırım, K. (2011). *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi Anabilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul.
- Yükselbaba, Ü. vd., *Kadın Kamusal Alan ve Hukuk*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 2017.
- Zihnioglu, Y. *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadımlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis, 2003.

